

ATATÜRK, CUMHURİYET VE MİLLÎ BENLİK

VURAL ÜLKÜ*

"Benlik", "bir kimsenin öz varlığı, kişiliği, onu kendisi yapan şey, kendilik, şahsiyet" olarak tanımlanıyor Türkçe sözlükte. Onunla eş anlamlı "kimlik" ise, "toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünüdür.

Psikanaliz kuramında (*ego* olarak da bilinen) benlik, insan kişiliğinin "kendisi" ya da "özbenliği" olarak yaşadığı ve algılama yoluyla dış dünyayla ilişki kurduğu bölümüdür (*Ana Britannica*). Hatırlamak, değerlendirmek, tasarlamak, fiziksel ve toplumsal çevrenin uyarmalarına ve etkilerine uygun karşılıklar bulmak, uygun davranışlarda bulunmak benliğin başlıca görevidir.

Tek tek insanların benliği, kimliği olduğuna göre, bireylerden oluşan insan topluluklarının da (Fransız, Alman, Osmanlı, Japon, Türk ... kimliği gibi) kimliği, benliği olduğu düşünülmüş, tarih, antropoloji (özellikle kültür antropolojisi, sosyoloji), budun betimi (etnografya) vb. pek çok bilim alanında bu konuda araştırmalar yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Özellikle geçen yüzyıldan bu yana yoğunlaşan, son on yıllarda ise çok büyük boyutlara ulaşan bu çalışmalarda, kültür-kimlik bağlantısı üzerinde önemle durulmaktadır.

Türk kimliği konusunda en kapsamlı araştırmalardan birisini yapan bilim adamı Bozkurt Güvenç, bu başlığı taşıyan eserinde, kimliği "en yalın tanımıyla, kişilerin, grupların, toplum ve toplulukların 'kimsiniz, kimlerdensiniz?' sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlardır" şeklinde tanımlamaktadır.

Eski çağlarda ve geleneksel düzen içinde, âdeta değişmeyen bir dünyada yaşayan topluluklarda kimlik çok önemli bir sorun oluşturmuyor, töreler, gelenekler ve görenekler kişilerin kimliğini belirliyordu. Orta Çağdan itibaren gerçekleşen, büyük hız kazanan ve yayılan sosyal-kültürel değişimler sonucu, kişilerin kimlik sorunu ortaya çıktı. Sanayi devriminin, hızlı kentleşmenin ardından, geleneksel çevrelerinden kopup belirli merkezlerde yoğunlaşan insan topluluklarında törelerin büyük değişikliklere uğradığı, değişmelerin büyük ivme kazandığı, önce bireylerin, sonra zümrelerin, daha sonra da top-

* Prof.Dr., Mersin Üniversitesi Rektörü.

lumların kimlik kaybı sorunuyla karşı karşıya kaldığı görüldü. Şairler, roman, hikâye ve tiyatro yazarları, çağdaş toplumdaki insanların kimlik sorunlarını edebî açıdan konulaştırdı.

İnsanın kendisini, kimliğini araması yanında, milli ve etnik kimlikler de, çağımızın büyük tartışma konuları arasına girmiştir. Bu tartışmaların, 20. yüzyılın sona ermesine çok yakın tarihlerde, kanlı çatışmalara dönüştüğüne de tanık oluyoruz.

Ulusal kimlik-benlik arayışlarında Türkiye'nin Avrupa ülkelerinden önemli farkları vardır. Almanya için 19. yüzyıl sonlarında kullanılmaya başlanan "*verspätete Nation*" (gecikmiş ulus) kavramı, Türkiye için de geçerlidir; üstelik bu gecikme Almanya'ninkini de geçmiş, ülkemiz ancak Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile uluslaşmasını gerçekleştirmeye başlamıştır. Millî benlik sorunu da işte bundan sonra Türkiye'nin gündemini oluşturmuştur ve oluşturmaktadır.

Ulus-devlet kavramı Orta Çağ'a kadar bilinmiyordu. Orta Çağ'ın sonlarında İtalya'da Renaissance yanında ilk ulusçu hareket de filizlendi. Yüzyıllar boyu Kuzey İtalya'yı egemenlik altına alan, sık sık işgal eden Almanlara karşı tepkiyle başlayan bu hareket, ifadesini o zamana kadar gündemde olmayan halk dili (=millî dil) kavramında, Dante'nin öncülüğünde buldu. Dante, Lâtince olarak yazmak zorunda kaldığı *De vulgari eloquentia*, 1304-07, "Halk Dilinde Belâgat Üzerine" isimli eserinde, halkın dilinin kullanılması gerekliliği üzerine durdu. Daha sonra İspanya'ya, oradan Fransa'ya ve İngiltere'ye sıçrayan ulusal kimlik düşüncesi, zaman içinde uzun savaşlar ve kanlı iç çatışmaların peşinden Batı Avrupa'da ilk ulus-devletlerin doğumunda düşünsel temeli oluşturdu. İngiltere'nin ve Fransa'nın devlet olarak ortaya çıkışlarında, birkaç yüzyıllık ulus-devlet olma süreçlerinde, bu iki ülke arasında tam 117 yıl süren (1336-1453 arası) "Yüzyıl Savaşları", fakat belki de daha önemlisi, kanlı iç savaşlar (İngiltere'de 1642-1651 arasındaki "Büyük Ayaklanma" ya da İngiliz İç Savaşları; Fransa'da 1562-1598 arasında en yoğun olarak yaşanan, daha sonra da zaman zaman alevlenen Katoliklerle Protestanlar arasındaki Din Savaşları), önemli rol oynamıştır.

Almanya, Orta Çağ'ın sonrasında üç yüzden fazla devletçiğe bölünmüş, merkezi otoritesi hemen hemen olmayan bir konfederasyondur; ulus-devlet olabilmesi ancak 19. yüzyıl sonlarında gerçekleşti. Bunda da Fransızların 1806'da tüm Almanya'yı işgali, bunun sonucunda Fichte gibi düşünürlerin düşünsel önderliğinde canlanan tepki ve ulusçu düşüncenin gelişmesi, "Alman kimliği" üzerinde önemle durulması başlıca pay sahibi oldu.

Fransız Devrimi, 19. yüzyılda ideolojik milliyetçiliğin temellerinin atılmasına yol açmıştı. Napoleon komutasındaki Fransız kuvvetleri, bir anlamda 1789 Devrimi'nin temel ilkelerine ihanet ederek bütün Avrupa ülkelerini işgal ettiklerinde, garip bir çelişki ile, Devrim'in uygarlık tarihinde çığır açan eşitlik, özgürlük, kardeşlik, insan hakları, yurttaşlık yasası ... vb. en ilerici kavramlarını ve kurumlarını da o ülkelere taşıyıp aşıyor, her yerde milliyetçi hareketlerin başlamasına neden oluyordu. 19. yüzyılda bütün Doğu Avrupa halkları, milliyetçi dalganın etkisine girdi, Orta Çağ sonunda Batı Avrupa'da başlayan hareket, Doğu Avrupa'dan Balkanlara indi, oradan 20. yüzyılda tüm dünyaya yayıldı, sömürge imparatorluklarını da paramparça etti.

Avrupa ülkelerindeki milliyetçilik hemen hemen aynı şemaya göre ortaya çıktı ve gelişti. İlk önce tehdit oluşturan, (bazen de işgalci olan) komşu ülkeye karşı bağımsızlaşma, ona karşı ulusal bir kimlik arama yoluna gidiliyordu. Bu noktada ulusal dil en ön plana çıkıyordu. Ana dilin yabancı etkisinden ve yabancı sözcüklerden arındırılması, dil çalışmaları programının daima ilk maddesiydi. Daha sonra ana dilin gramerinin ve sözlüğünün oluşturulması ancak ele alınıyordu.

Bunun hemen peşinden, gerçekte dil çalışmaları ile aynı anda, bakışları millî benliğin ayrılmaz parçası olarak millî tarihe, halkın öz geçmişine çeviriyor, büyük bir azim ve enerji ile millî tarihin araştırılmasına ve yazılmasına geçiliyordu.

Millî benliğin belirlenmesinde din, Avrupa ülkelerinin hemen tamamında mezhep konusu olağanüstü bir önem sahibiydi. Yahudileri Tanrı'nın seçkin kulları görüp öbür ırkları ve toplulukları dışlayan Musevilik dışındaki tek tanrılı iki büyük din, bütün insanlığı kendi çatısı altında toplamak hirsındadır. Bu yüzden, bu dinlerde cemaat kavramı esasur, ulusal sınırlar, ulus-devletler, ideal olarak görülen büyük birliği, cemaati, bozacağı düşüncesiyle hoş karşılanmaz.

Orta Çağ'da Orta Avrupa'da birkaç yüzyıl süre, kilisenin idealindeki "birlik" sağlanmıştı: Tek inanç (Katolik Kilisesinin belirlediği ilkeler), tek imparator (Alman ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu'nun* başındaki

* Tarih kitaplarımızda ve ansiklopedilerde "Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu" biçiminin kullanılmasında ısrar ediliyor. Batı Avrupa'da 5. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla kalkan "Roma İmparatoru" unvanını, 800 yılı Noel'inde Papa III. Leo canlandırarak, kendisini öldürülmekten, papahğı yok olmaktan kurtaran Frank Kralı Karl'a (Lâtince Carolus, Fransızca Charles > Charlemagne) verdi. 9. yüzyıldaki bir ara dönem dışında bu unvan 10. yüzyıldan imparatorluğun yıkıldığı 1806'a kadar hemen kesintisiz olarak ve yalnızca Alman kraliyet hanedanlarıncı kullanıldı. 1157'de Hristiyanlığın en koyu egemenlik döneminde, Haçlı Seferleri sırasında *sacrum imperium* (kutsal imparatorluk)'tan söz edildi,

imparator), tek dil (din ve bilim dili olarak Lâtince), tek gerçek merkez (Roma) ve tek otorite (Papalık) vardı. Ancak bu monolitik yapı, birkaç yüzyıl içinde parça parça oldu. Tek en güçlüyü belirleyecek olan İmparatorluk-Papalık çatışması, her iki güç merkezini de zayıflattı. Tek dilin yerini ulusal diller aldı.**

Fakat asıl parçalanma, Martin Luther (1483-1546) ve "Reformasyon" ile gerçekleşti. Protestanlığın Kilise'nin temelini koyduğu dinamit, Roma'dan, yani Papalıktan bağımsız olma ilkesiydi. Kutsal Kitabın 1522'de Almancaya çevrilerek ulusal dil ile okunmasından, ibadetin anadili ile yapılmaya başlanmasından sonra, insanların insan olma, toplulukların, halkların milli benliğe ulaşma çabaları için engeller temizlenmiş, ulus olmaya giden yol açılmış oluyordu. Alman halkı ulus-devletine gerçi epeyce sonra kavuştu, fakat uluslaşma süreci daha 16. yüzyılda başlamıştı.

İngiltere'de daha 14. yüzyıl sonunda İncil İngilizceye çevrilmişti. VIII. Henry döneminde Roma ile bağlar koparıldı, "Bağımsız İngiltere Kilisesi" kuruldu. Fransa Kilisesi ise, 1516'da Bologna Konkordatosu ile Papalığın nüfuzundan çıkmıştı. Bu ülkede Katolikler Protestanları zaman zaman kanlı kıyımlarla yok etti, ülke Fransız Devrimi'ne kadar sürekli olarak kanlı mezhep çatışmalarına sahne olduysa da, Fransa dinsel alanda büyük ölçüde bağımsız kaldı.

Bütün bu ülkelerde dinsel alanda tam bağımsızlık, lâiklik ilkesinin hayata geçirilmesiyle sonuçlandı; lâiklik ise demokrasinin "olmazsa olmaz" parçası oldu.

Osmanlı İmparatorluğu, asıl olarak dinsel bağnazlığın baskısıyla, Avrupa'daki ve Kuzey Amerika'daki tüm gelişmelerin, keşiflerin ve icatların dışında, kelimenin gerçek anlamında "çağ dışı" kaldı; ne teknolojik ilerlemelerden ve Sanayi Devriminden, ne Descartes'tan sonra düşünce alanındaki gelişmelerden haberdar oldu. Matbaanın, kitap basma sanatının ortaya çıkışından ancak 280 yıl kadar bir süre geçtikten sonra ülkeye gelebilmesi, her türlü gecikme ve bilgisizlik için bir semboldür. İmparatorluğun yıkılışına ka-

sacrum Romanum imperium (Kutsal Roma İmparatorluğu) deyimini 1254'te kullanılmaya başlandı. Romalı yazar Tacitus'un (M.S. I. yüzyıl) yazdığı "Germania" isimli eserin 1455'te Almanya'da bir manasurda bulunmasını izleyen yıllarda, İmparatorluğun Almanca adı "*Heiliges Römisches Reich deutscher Nation*" (Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu) olarak belirlendi. "Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu" ifadesi, Almanca (ve Lâtince) adın tam karşılığı değildir!

**Almanya'da ulusal dil Almanca üniversiteye bilim dili olarak ancak 17. yüzyıl sonlarında girebilmiş, 1687 yılında bile Leipzig Üniversitesi profesörlerinden Christian Thomasius'un görevine, derslerini Almanca anlattığı için son verilmiştir.

dar, "okumuşlar" inanılmaz bir cehalet denizinde kalmışlar, felsefenin yasak olduğu, günlük gazetenin yüzyıllarca bilinmediği, Fransız düşünürü Voltaire' in "kitap okunmayan ülke" diye alay ettiği Osmanlı ülkesinde hemen hemen hiçbir yaratıcı düşünce üretilememiş, "aydın" yetişmemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı devletinin yıkılması, Kemal Atatürk'ün önderliğinde 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, Türk millî benliği için Türk tarihindeki en önemli dönüm noktasıdır.

Sürekli olarak vurgulandığı gibi, "1920'lerin Türk toplumu henüz ulus değildi" (Güvenç 1993: 11). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları üzerinde yaşayan çeşitli topluluklar 19. yüzyılda millî benlik arayışları içine girdikleri, bunun sonunda da bağımsızlık hareketleri başlattıkları halde, İmparatorluğun yönetimini ellerinde tutanlar, Türklük bilinci, millî benlik konusunda çok farklı bir yol izlediler. "Türklük" yerine, "Osmanlılık" ön planda tutuldu. Bununla, bir "üst kimlik" yaratılmak istendiği, değişik dillere, inançlara, gelenek ve göreneklere bağlı insanların ulusallık üstü bir kavram çevresinde birleştirilmesinin amaçlandığı düşünülebilir. Gerçekte iktidar sahipleri, yönetim altındaki insanları dil, din ve etnik köken bakımından (Almanların Yahudilere uyguladığı biçimde) bilinçli, planlı bir ezme, yok etme politikası peşinde değildi.

Öte yandan millî benlik konusunda, sayı ve nitelik bakımından yeterli aydınlara sahip olamamaktan kaynaklanan sıkıntularla birlikte, net fikirler de kolay kolay oluşmuyordu. Bu konudaki bilimsel araştırma ve incelemelerin son on yıllarda artması ve yoğunlaşması, ilgi çekicidir. Tachau, 1962'de *The Search for National Identity among the Turks* başlıklı yazısıyla, hem sorunun Türkiye'de ele alınışı konusunu belgelemiş, hem de *national identity* (ulusal kimlik) kavramının kullanılması açısından başlangıç yapanlar arasında yer almıştır (Güvenç 1993: 15-16). Tamer Timur'un 1986'da *Osmanlı Kimliği* başlıklı eserini yayımlaması, ulusal kimlik araştırmalarına yeni bir boyut getirdi, Güvenç'in deyişiyle "sorunun kavramsal engeli aşılmış, doğru adı konulmuş" oldu. Japon kültürü konusundaki büyük ilgi uyandıran incelemesi peşinden, Türk kültür tarihinin kaynakları üzerinde sürdürdüğü yoğun çalışmalarını "Türk Kimliği" adıyla sunan Bozkurt Güvenç ise, bu konuda bir temel eser yarattı, sayısız soruna açıklama getirerek, ışık tutmuş oldu.

Ulusal kimliğimizin, millî benliğimizin son on yıllarda yoğun biçimde araştırılmaya başlanması, bunları kaybettiğimiz anlamını asla taşımaz. Burada söz konusu olan, ulusal kimliğin, millî benliğin bilinçli olarak ve tarihsel perspektif içinde araştırılması ve incelenmesidir.

Çünkü Türkiye, Kemal Atatürk'le ve lâik-demokratik Türkiye Cumhuriyeti ile uluslaşmıştır. Atatürk devrimi gerçekten hem bir ulusçuluk ideolojisi hem de Aydınlanma niteliği taşır. Bu devrimin özü ve nitelikleri, onu gerçekleştirenin fiziksel varlığının aramızdan ayrılışından 60 yıl, Cumhuriyetin kuruluşundan 75 yıl geçtikten sonra, yani tarihçilerin tarihsel bir olguyu incelemeleri için gerekli mesafe, zaman uzaklığı yavaş yavaş oluşurken, daha iyi ele alınabilmekte, inceleme ve araştırmalar daha olgunlaşabilmektedir.

Atatürk'te "millî" kavramı son derece önemli bir rol oynar, onun bütün sözlerinde düşünce sisteminin belkemiği konumundadır:

"Türk milletinin millî dili ve millî benliği bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır..." (Onbeş Yıl Kitabı, 1938, s. 161 - *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, s. 65-67/1990, s. 3'den naklen).

"Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir" ("Atatürk" 1933, "Onuncu Yıl Nutku", *SD. II/s. 272*).

"Bizim, kendisinde açıklık ve tatbik kabiliyeti gördüğümüz siyasî prensip, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü umumî şartları ve yüzyılların dimağlarda ve karakterlerde biriktirdiği hakikatler karşısında hayali olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantuğın ifadesi böyledir.

Milletimizin kuvvetli, mesut ve istikrarlı yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin, iç teşkilâtımıza tamamen uyması ve dayanması lâzımdır. Millî siyaset dediğim zaman kastettiğim mâna ve muhteva şudur: Millî sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanarak varlığımızı korumakla, millet ve memleketin hakikî saadet ve refahına çalışmak. (...) Medenî dünyadan, medenî ve insanî muamele ve karşılıklı dostluk beklemektir" (Nutuk, c. 2, s. 1-2).

"... Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine, millî ananelerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etme lüzumu öğretilmelidir" (Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, c. I, Ankara 1961, s. 321).

1 Mart 1922'de TBMM'nin üçüncü toplanma yılını açarken, sözlerine *"Efendiler! Bugün ikinci içtima senemizi ikmal ederek üçüncü millî seneye giriyoruz"* diye başlar; "millî" kavramını o derece benimsemiştir ki, 1920'den sonraki yılları bile "millî" olarak niteler.

Ancak Atatürkçü düşünce sisteminde bu kadar önemli bir yeri olan millilik, asla şoven, değişik ırk ve uluslar arasında düşmanlık yaratmayı amaçlayan, bu yolda kışkırtmalarda bulunan, başka ırkları, ulusları, kültürleri küçümseyen, küçük gören, ezmeye çalışan, saldırgan ve aşırı ulusçu bir düşünüşün ifadesi değildir. Tersine, başka uluslara, kültürlere ilgi, saygı ve sevgi duyan, barışçı bir ulusçuluk söz konusudur.

Esas olan da kişiliğinin, birey olmanın, millî benliğinin bilincine sahip insanlardan oluşan, - Atatürkçü düşünce sisteminin gerçek temeli - tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşlarının, Türk toplumunun çağdaşlaşması, yücelmesi çabasına girişmesidir.

Kemal Atatürk, bu amaca eğitim yolu ile ulaşmayı programlamıştır. İlk hedef, eğitimin kendisini millileştirmektir. Daha Kurtuluş Savaşı'nın en bunalmış günlerinde, 23 Ağustos 1921'de başlayacak olan Sakarya Meydan Savaşı'nın hemen öncesinde, 16 Temmuz 1921'de Ankara'da "Maarif Kongresi"nde öğretmenleri toplar, cephedeki ağır şartlara rağmen, açış konuşmasını da bizzat kendisi yapar. Bu konuşma, millî, lâik ve çağdaş bir eğitimin temellerini atan bir temel yasa niteliğindedir. "Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim yöntemlerinin, milletimizin gerileme tarihinde en önemli etken olduğu kanısındayım" diyen Atatürk, üç yıl sonra, 3 Mart 1924'te "Öğretim Birliği Yasası" ile doruğa ulaşacak gelişmenin ilk taşını koyar. Atatürk'ün eğitim konusundaki görüşleri tam bir bütünlük, tutarlılık ve bilinçlilik örneğidir. Bu anlayış, birleştirici, toplayıcı, bütünlleştiricidir; ayırmacılaşma karşıdır. Atatürk, eğitimin, bir ulusun bağımsız yaşayabilmesi, ilerlemesi ve güçlenmesi bakımından hayatî önem taşıdığını sürekli olarak belirtir. Kendi sözleriyle: "Eğitim bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir toplum halinde yaşatır, ya onu esarete ve sefaletle terk eder" (22 Eylül 1924, Samsun'da öğretmenlerle konuşması; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II: 16). Geleneksel olarak uygulanan eski eğitim sistemi yüzünden, toplumda bilgisizlik, cehalet yaygındı. Eğitim millî olmadığından, millî bir kültürün gelişmesi mümkün olmuyordu. Ayrıca, bu dünyaya değil, öbür dünyaya yönelik olan dinsel kökenli eğitim, çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verememekteydi.

Atatürk'ün getirdiği eğitim anlayışının ana noktaları şunlardır:

- **Millilik** ("Eğitim ve öğretim siyaseti her anlamıyla millî bir nitelikte olmalıdır." - "... Bir millî eğitim programından söz ederken, eski devrin hurafelerinden ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerimizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden tamamen uzak, millî özelliklerimizle ve tarihimizle bağdaşabilen bir kültür

kastediyorum" (Temmuz 1921 Maarif Kongresi'ndeki konuşması) - Eğitim dili, yöntemi ve eğitim araçları millileştirilmelidir. Fakat bu, kendi içimize kapanmak anlamı taşımaz: *"Türk milletine gideceği yolu gösterirken, dünyanın her türlü biliminden, buluşlarından ilerlemelerinden yararlanılacaktır; ancak temel kendi içimizden çıkarılmalıdır."* - *"Bilim, teknoloji ve uzmanlık nerede varsa, sanat nerede varsa, gidip öğrenmeye mecburuz"*).

- **Bilimsellik ve Lâiklik** (*"milletimizin siyasal, toplumsal hayatında, fikri terbiyesinde de rehberimiz bilim ve fen olacaktır."*)

- *"Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, başarı için en hakikî mürşit bilimdir, fendir."* - Bilimselliğin gereği olarak lâik eğitim);

- **Eğitimde Birlik Sağlanması** (öğretimin birleştirilmesi; eğitim ve öğretimde her türlü farklılıkların ortadan kaldırılarak birlik sağlanması; tüm eğitim kurumlarının Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanması);

- **Halkın Eğitilmesi** (bilgisizliğin ortadan kaldırılması, toplumun cehaletten kurtarılması, insanların bilgi ve ahlâk düzeyinin yükseltilmesi; halk eğitimi).

- **Karma Eğitim** (eğitim ve öğretimde cinsiyet ayrımının ortadan kaldırılması, kızların erkeklerle eşit olarak eğitim hak ve imkânlarından yararlanması, birlikte okumaları).

- **Fırsat Eşitliği** (eğitimin toplumun her kesimine ulaştırılması, ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi; yüksek öğretim kurumlarının ülke sathına yayılması).

Bu eğitimin, Millî Eğitim Temel Kanunu'nda Atatürk ilkelerine uygun olarak belirtilen amaçları ise şöyle özetlenebilir: Ailesini, vatanını, ulusunu seven ve yüceltmeye çalışan, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde, bilimsel ve özgür düşünce düşünme gücüne sahip, "fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür", insan haklarına saygılı, kişiliği ve yetenekleri gelişmiş, güzel sanatları seven, gönlü kin ve nefretle değil, sevgiyle dolu, "iyi insan", "iyi vatandaş" yetiştirmek.

Bütün bunların sonucunda, şeriat düzeninin ürünü "tebaa", "kul", "köle" yerine, lâik-demokratik düzende özgür iradesini kullanabilecek "vatandaş" yetiştirilmesi amaçlanıyordu. Bu anlamda, millî eğitim, Türk milletini bağımsız ve güçlü yapmanın, millî birlik duygusunu geliştirmenin, millî benliği oluşturmasının en önemli aracıdır.

Türklük bilincinin geliştirilmesi, dil ve tarih konuları bir yana bırakılarak gerçekleştirilemezdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin İslâmiyet öncesi tarihi âdeta yok sayılmış, tarihten sadece Osmanlı padişahlarının hayatları ve yaptıkları anlaşılmıştı. Atatürk, ulus olmanın, ulusal bilince sahip olmanın, "Kimsiniz? Kimlerdensiniz?" sorularına cevap bulmanın çıkış noktasının ana dil ve ulusal tarih konusunda bilgi ve bilinç sahibi olmanın olduğunu çok iyi biliyordu. Kendi öz dili ve kendi öz tarihi temelinde kendi öz kültürünü oluşturamayan bir ulus bağımsız olarak yaşayamaz, tarihteki çok örneğinde görüldüğü gibi, yok olup giderdi. Ulus olma dönemine girmiş olan Türklerin artık kendi ulusal tarihlerine eğilmeleri gerekiyordu.

Tarih sahnesine ilk çıkuklarında ve Orta Asya'da ilk devletlerini kurduklarında Türkler, çok uzun süre Çinliler ve diğer komşularıyla çarpışmışlardı. O tarihlerdeki Türklük bilinciyle ilgili bilgiler, Orhun ve Yenisey anıtlarında ölümsüzleşmiştir.

8. yüzyılda, Orta Asya Türklüğü, Arabistan'dan çıkan yeni bir inancı yayma amacındaki istilâcılarla savaşmak zorunda kaldı. Kanlı savaşlar sonunda İslâm ümmetinin bir parçası haline sokulan Türkler, ana dillerinde eser vermek imkânından yüzyıllar boyu uzak bırakıldı; Türkçe sevgisi, daha sonraki şair ve yazarların acı ile belirttiği gibi yok edildi ("kimse Türkçeyi sevmez idi"). Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugatü't-Türk* (1072-74) ile Türkçenin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermeye çalıştı; Ali Şîr Nevaî, *Muhâkemetü'l-Lugateyn* (1499) ile, Türkçenin zenginliğini ve Farsçadan üstün olduğunu savundu. Ancak bunların kültür tarihlerindeki önemlerine rağmen, güçlü ve kalıcı etkileri olamadı. Çünkü yönetimi ellerinde tutanlar, adlarını bile Arapça ve Farsçadan alıyor, millî benliği bir yana bırakarak, kapıları Arap ve Fars kültürüne açıyorlardı. Özündeki sağlamlık nedeniyle Araplaşmaktan kurtulan Türk halkı, öz dilini Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı sarayları dışında yaşatabilmiştir. Karamanlı Mehmed Beyin 1277'de Konya'yı ele geçirdikten sonra, ilk fermanlarından biriyle Farsça yazışmaları yasaklaması, divanda ve başka her yerde Türkçe kullanılmasını emretmesi, müthiş bir tepkinin ifadesidir. Ne yazık ki, bu eylem de Mehmed Beyin çok kısa sürede öldürülmesi ile gelip geçici ve yönetim açısından etkileri bulunmayan bir olay olarak kalmış, tüm Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkçe üvey evlât durumundan kurtulamamıştır.

Millî benliğin ayrılmaz parçası olan ulusal dilin, Türk dilinin benliğine kavuşması ancak Atatürk devrimiyle mümkün olmuştur. Kemal Atatürk, 2 Eylül 1930'da dilin millî benlik açısından önemini şöyle vurgulamıştı: "Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin gelişmesinde başlıca etmendir. Türk dili, dillerin en zenginlerinden-

dir, yeter ki bu dil, bilinçli olarak işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."

Türkçeyi boyunduruk altında tutan, âdeta boğan başlıca diller, Arapça ve Farsçaydı. Türkçenin kendine gelebilmesi, kimliğine kavuşabilmesi için, plânlı bir çalışma gerekiyordu. Batı Avrupa ülkelerinde ana dili ile ilgili araştırmalar daha Orta Çağın sonlarında başladığı, ilk sözlükler ve ana dili konusunda gramerler 16. yüzyıllarda yazılmaya başladığı halde, Osmanlı İmparatorluğu'nda böyle çalışmalarla kimse ilgilenmemiştir. Almanya'da Almanca ile ilk gramerler önce Lâtince, daha sonra Almanca olarak 1520'lerden itibaren yazılmaya, bir tarafı Almanca olan iki dilli sözlükler de yine 16. yüzyılda yayımlanmaya başlanmıştı. 17. yüzyılda, amaçları ulusal bilinci güçlendirmek, ulusal erdemlere özen göstermek, yabancı dillerin etkilerini engellemek ve Almanca'yı yabancı sözcüklerden arındırmak olan "dil dernekleri" kurulmaya başlandı. İlki 1617'de Weimar'da "*Fruchtbringende Gesellschaft*" adıyla kurulan bu derneği, sonraki yüzyıllarda çeşitli dernekler, akademiler, kurumlar izledi. Bütün derneklerin ve benzeri kurumların çalışmalarında gramer ve ana dilin en geniş kapsamlı sözlüğünü hazırlamak, ilk amacı oluşturuyordu. Fransa'da 1635'de kurulan "*Académie Française*" kurulduğu günden günümüze kadar Fransız yüksek dilinin kurallarını belirlemekte, dil ve edebiyat alanlarında beğeni düzeyini korumakta birçok Avrupa ülkesine örnek oldu.

Yine Almanya'da 19. yüzyıl başlarında Alman ulusçuluğunun gelişmesiyle paralel bir gelişme, karşılıklı bir etkileşme içinde dil tarihi, karşılaştırmalı dil araştırmaları başladı; F. Bopp, J. Grimm, Wilhelm von Humboldt vb. büyük bilim adamlarının öncülüğünde dil bilimi doğdu. 1885 yılında "*Der (Allgemeine) Deutsche Sprachverein*" (Alman Dil Derneği) kuruldu. Daha önceki derneklerin aksine, geniş çevrelere, özellikle öğretmenlere açılan, üye sayısı bir ara 30 bini aşan bu Alman Dil Derneği, Almancanın yabancı dillerin etkisinden kurtarılması, dilden yabancı sözcüklerin atılması yönünde çok yoğun çalışmalar yaptı. (1933'ten sonra Nazilerin güdümüne girmesi ve ırkçılığa kayması ile saygınlığından çok şey kaybeden, 1947'den bu yana yeni bir adla ["*Gesellschaft für deutsche Sprache*" - Alman Dili Kurumu] kurularak yeni bir kimlikle çalışmalarını sürdüren bir kuruluş, halen günümüz dilinin araştırmalarına öncelik vermektedir).

Ülkemizde her alanda olduğu gibi, sözlük ve gramer alanlarında da çalışmalar Avrupa ülkelerine göre çok geç başladı. Şemseddin Sami'nin *Kamus-ı Türkî'si* (1899-1900) ve diğer sözlükleri, ancak 19. yüzyıl sonunda bu konuda bir dönüm noktası oluşturabildi. Şemseddin Sami, Türkçeye Osmanlıca denmesine de karşı çıktı, Türkçe konuşan kavmin adının Türk olduğunu, diline de Türkçe denmesi gerektiğini savundu. Arapça ve Farsça sözcüklerin Türkçeye kaynaşmadığını, yabancı kaldığını belirten Şemseddin Sami, Türkçeyi zenginleştirmek için Arapça sözcükler alınmasından vazgeçilmesini istedi; Doğu Türkçesindeki sözcükleri kullanmaya çalışmak gerektiğini ileri sürdü. Türkçenin bir Türk tarafından ilk grameri ise, ancak 1940'ta Tahsin Banguoğlu tarafından hazırlanabildi.

Çağdaş bir toplum olmak için devrim yapılması gerektiğini sürekli olarak vurgulayan Atatürk, bunun yolunun da dilin ulusallaşmasından geçtiğini iyi biliyordu. Bunun için hem ana dilin tarihini, gelişmelerini, gelişme yollarını araştırarak, hem daha gelişmesi, işlenmesi, hem de yabancı diller boyunduruğundan kurtulması amaçlı çalışmaları yönlendirecek Avrupa'daki benzeri kuruluşlar gibi çalışacak bir kuruma ihtiyaç vardı. Bu düşüncelerle kurulan ve daha sonra "Türk Dil Kurumu" adını alacak olan "Türk Dilini Tetkik Cemiyeti" (1932), basit ve pasif bir "inceleme" kuruluşu değil, Türk ulusunun, Türk halkının yüzyıllar boyu bağrında koruyup yaşattığı gerçek Türkçeye dönüşü geriye çeviremeyecek biçimde sağlamak, Arapça ve Farsça boyunduruğundaki Türkçeyi bağımsızlığına kavuşturmak çalışmalarını yürütmek görevi almış Atatürkçü bir devrim organıdır.

Dil devriminin hazırlığı, yazı devrimi aracılığıyla yapıldı. 1928'de kabul edilen yeni alfabe, sadece Arapçadan değişik bir dil ailesine mensup ve ünlüleri daha belirleyici bir role sahip Türk dilinin fonetik yapısına kesinlikle uymayan Arap harflerinin yerine (aslında Lâtinlerin icat etmediği; Roma İmparatorluğu döneminde Yunanca üzerinden alıp geliştirdikleri) Lâtin harflerinin konulması anlamını taşıyor, Türkçenin "yabancı diller boyunduruğu"ndan yazı alanında da kurtulmasının, millî benliğe kavuşmasının görünüm bakımından da bir simgesi oluyordu. Bu bakımdan yazı ve dil devrimleri, Atatürk devrimi içinde, tıpkı eğitim-lâiklik gibi özel bir öbek oluşturur; ancak hepsi birbirini tamamlar, hepsi bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak millî benliğin belirleyici öğeleridir.

Atatürk'ün 1931'de kurduğu "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti", sonraki adıyla "Türk Tarih Kurumu" da, Türk tarihini araştırmak, Türklüğün, İslâm-

miyet öncesi geçmişini araştırmak ve incelemek görevini üstlenmişti. Bu anlamda bu iki "Kurum" ve onlarla birlikte adını Atatürk'ün bilerek verdiği "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi" de bir bütün oluşturdu, milli benliğin belirlenmesinde ve oluşturulmasında, Atatürk Devrimi hareketinde beyin ve yürek işlevi gördü.

Ulusal dil - ulusal tarih - ulusal eğitim bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Bu bütünün, birliğin harcı ise özgüvendi. "Ne mutlu Türküm diyene!", "Türk! Öğün, çalış, güven!" öz deyişleri ne ırkçı bir meydan okuma, ne de gülünç bir böbürlenme anlamı taşır. Burada söz konusu olan, yüzyıllar boyu milli benliği geri plana itilmiş bir halkın, ulus-devlet olduktan sonra, kimliğinin bilincinde ve öz-güven sahibi olmasıydı. "Türk" kavramını Atatürk asla Gobineaucu Nazi anlayışıyla kullanmamış, bununla, ırk, dil, din, mezhep, renk ayırımı yapmadan, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran, bu devletin ve ülkenin vatandaşı olmaktan gurur ve mutluluk duyan, sevinçte, kıvançta ve kederde bir olan insanları kastetmiştir. Bu insanlar, bir ümmetin kişisiz parçaları değil, lâik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin irfanı hür, vicdanı hür, başları dik, üretici, yaratıcı vatandaşları, kişilikli bireyler, birer vatandaş olacaktır.

Bütün bunlar, 1998'de kuruluşunun 75. yıldönümünü gururla kutladığımız Cumhuriyetimizin ve onun sarsılmaz temelini oluşturan Atatürk devriminin asıl amaçlarıdır ve tüm sorunlara, sıkıntılara, karşı devrim yeltenişlerine rağmen çok büyük ölçüde başarılmıştır. Atatürk, TBMM'nin İkinci Dönemini açarken, 13 Ağustos 1923 tarihinde yeni doğan devleti şöyle anlatmaktadır: "... *Yeni Türkiye devleti bir halk devletidir, halkın devletidir. Eski kurum ise bir şahıs devleti idi, şahısların devleti idi (...) Dünyadaki sosyal ve siyasal gerekliliklerden doğan ve binlerce senelik Türk tarihindeki gelişmenin sonucu olan devletimiz, devam ve istikrarın bütün özelliklerine ve şartlarına sahiptir*" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, s. 321). Bu devlette egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir, düşmana karşı Kurtuluş Savaşını kazanan Türk halkı, zafere egemenliği eline aldığı için ulaşmıştır. Dumlupınar'da Başkumandan Meydan Savaşı'nın ikinci yıldönümünde Atatürk, bu muazzam zaferin çeşitli etmenleri üstünde en önemlisi ve yücesi olarak "Türk ulusunun kayıtsız şartsız egemenliği eline almış olması"nı gösterir ve şöyle devam eder: "*Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların tahakküm ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını temin yolunda ne kadar büyük felâketlere ve zararlara uğ-*

radığını düşünürsek, milletimizin egemenliğini eline almış olması hadisesinin bütün azamet ve önemi nazarlarımızda tecelli eder. (...) Asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatınının, Türk milletinin uğradığı zararları ancak bir tarzda karşılayabiliriz. O da artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şey düşünmemek. (...) Artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor. Bilim ve irfan, yüksek uygarlık, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. (...) Ulusumuz yaptığı devrimlerin kıskanç koruyucusudur da. Benliğinde bu erdemler yerleşmiş bir ulusu, yürümekte olduğu doğru yoldan hiçbir kimse, hiçbir güç alıkoyamaz" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 179).

Atatürk'ün ereği, uygarlık yolunda her alanda yenileşme, iyiye, güzele, doğruya doğru değişme, millî benliğinin bilincinde, her bireyi düşünebilen insanlardan oluşan çağdaş bir ulus yaratmaktır. Onun önderliğinde Türk Aydınlanması başlamış, Türkler ulus-devletlerini gerçekleştirmişlerdir. Millî benliğine kavuşmuş bu devlet, gelişerek yaşayacaktır. 21'inci yüzyıl Türkiye, esas olarak dünyadaki tek lâik ve demokratik Müslüman toplumdur. "Bu niteliği, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının 20'inci yüzyılın başında kurduğu Cumhuriyetin çağın gereklerine uygun olarak bir 'ulus-devlet' biçiminde örgütlenmesinden kaynaklanmaktadır. 20'inci yüzyılın başındaki bu yeni oluşum sırasında, İslâm dini de, Hristiyanlıktan yaklaşık beş yüzyıl sonra lâikleşmiş, yani Müslüman bir toplumda din ve devlet birbirinden ayrılmıştır." Türkiye, bu olguda "Batı"yı örnek almış, üçüncü güç olarak akli, teknolojisi ve bireyi toplumun motoru yapan Batı, Aydınlatma ve sanayi devrimleri ile Türkiye'ye bir model olarak hizmet etmiştir (Kongar 1998).

Ulusal benliğine kavuşmuş, bağımsızlık, özgürlük, halk egemenliği, lâiklik, demokrasi, sosyal hukuk devleti kavramlarını Cumhuriyetin sadece 75 yıllık tarihi için değil, bundan böyle de ebedî ve değiştirilemez ilkeleri olarak özümsemiş Türkiye, bu özellikleri ile de, ezilen, kurtuluş savaşı veren, millî benliklerine kavuşma çabasındaki bütün halklara da örnek olmuştur ve olmaya devam edecektir.

SEÇİLMİŞ BIBLİYOGRAFYA

- Atatürk: Nutuk*, C. I, II, II. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi 1973.
- : *Söylev*, C. I-II. Ankara: TDK 1963/1963.
- : *Nutuk-Söylev*, C. I-IV. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay. 1989-1993.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, (2. baskı), Ankara 1961; II: Ankara 1959.
- Akarsu, Bedia, 1981, *Atatürk Devrimi ve Yorumları*, 3. baskı. Ankara 1997.
- Atatürk Devrimi ve Temelleri*, 2. baskı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Akçura, Yusuf, 1989, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Kaynaklarından Nutuk*. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Özel Sayı 52-58, s. 4-11.
- Akyüz, Yahya, "Atatürk ve Eğitim", *Atatürkçü Düşünce*, s. 695-720.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi 1922, *Atatürkçü Düşünce*, Ankara.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 1990. *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, Ankara.
- Banguoğlu, Tahsin, 1940, *Anahatlarıyla Türk Grameri*, (2 baskı: 1979) İstanbul 1979, *Türkçenin Grameri*, İstanbul.
- Baysal, Jale, 1991, *Kültür Kimliğimizin Araştırılması ve Çağdaşlaşmanın Engelleri*, *Çağdaş Kültürümüz*, s. 11-16.
- Bozkurt, Fuat, 1992 *Türklerin Dili*, İstanbul, Cem Yayınları.
- Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, 1991 *Çağdaş Kültürümüz, Olgular-Sorunlar*, İstanbul: ÇYDD Yayınları. 1994 "Geçmişten Geleceğe Atatürk," *Cumhuriyet'in 70. Yılında Atatürk'e Armağan*. İstanbul: ÇYDD Yayınları.
- Erdentuğ, Nermin, 1982 "Kişiliğin Oluşması ve Türk Kimliği", *DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, s. 373-377.
- Feyzioğlu, Turhan, "Atatürk ve Millî Eğitim", *Atatürkçü Düşünce*, s. 673-693.
- Glasneck, Johannes, 1979, *Der Kemalismus und die moderne Türkei*, hrsg. von G. Barthel. Berlin.
- Güvenç, Bozkurt, 1993, *Türk Kimliği*, Ankara Kültür Bakanlığı.
- Kili, Suna, 1981, *Atatürk Devrimi*, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kongar, Emre, 1998, *21. Yüzyılda Türkiye. 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

- Lemberg, Eugen, 1964, *Nationalismus*, Reinbek b. Hamburg.
- Levend, Agâh Sırrı, 1972, *Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara, TDK.
- Mumcu, Ahmet, 1992, "Türkiye'nin Akıl Çağına Geçmesi", *Atatürkçü Düşünce*, s. 754-772. 1981, *Atatürkçülükte Temel İlkeler*, İstanbul, İnkılâp ve Aka.
- Ozankaya, Özer, 1981, *Atatürk ve Laiklik. Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği*, İş Bankası Kültür Yayınları 1981.
- Sayın, Şârâ, 1991, *Kültür Kimliği Sorunu*, Çağdaş Kültürümüz, s. 17-24.
- Selek, Sabahattin, 1965, *Anadolu İhtilâli I-II*, İstanbul.
- Sözen, Metin, 1991, *Kimliğimiz Açısından Kültür Mirasının Önemi*, Çağdaş Kültürümüz, s. 445-454.
- Timur, Taner, 1986, *Osmanlı Kimliği*, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer, 1997, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı.
- Turan, Şerafettin, 1990, *Türk Kültür Tarihi. Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Ankara, Bilgi.
- Türkische Nationale Kommission für UNESCO, 1963, *Atatürk*, İstanbul.
- Üçok, Bahriye, 1985, *Atatürk'ün İzinde Bir Aırpa Boyu*, Ankara, TTK.

